

[https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14\(2\)-5](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(2)-5)

Доктор технічних наук, доцент, **АНАТОЛІЙ НЕСТЕР**
Хмельницький національний університет
E-mail: nesteranatol111@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1276-6068>

Кандидатка технічних наук, доцентка, **ЛЮДМИЛА МІТЮК**
Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського
E-mail: luda2010703@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4914-2387>

Кандидат технічних наук, доцент, **ЮРІЙ ПОЛУКАРОВ**
Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського
E-mail: polukarov@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6261-3991>

Здобувач, **ГЕННАДІЙ НЕСТЕР**
Львівська політехніка
E-mail: leo-griteservis@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6333-953X>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ

АНОТАЦІЯ

У статті представлено комплексний порівняльний аналіз української та польської систем охорони праці, розглянуто їх відмінності, систему підготовки спеціалістів та працівників виробничих підрозділів, спрямованої на зменшення травматизму та професійних захворювань. Дослідження розкриває можливості використання окремих особливостей польської системи охорони праці в українських структурах. Актуальність роботи обумовлена досить великою кількістю нещасних випадків в Україні в порівнянні з європейськими країнами та особливою увагою професійного кола до можливості вступу української держави до Європейського Союзу. Метою статті є розгляд окремих аспектів загальної підготовки працівників підприємств, керівних органів підприємств України та Польщі до діяльності в умовах повсякденної праці та охорони здоров'я робітників.

Визначено питання регулювання охорони праці на всіх щаблях виробничої діяльності. Відмічено, що існуюча в Україні система державного нагляду за безпекою праці потребує удосконалення та узгодження її з міжнародними стандартами. За результатами аналізу запропоновано розглядати управління охорони праці відповідно до системних та структурно-функціональних характеристик (підходів). Проведено оцінку ефективності системи управління охорони праці. На основі проведеного дослідження зроблено висновок про необхідність удосконалення бази нормативно-правового регулювання, що в результаті допоможе у реалізації ефективного контролю за дотриманням прав працівників на безпеку праці.

Проведене та узагальнене дослідження спонукає корегувати національну систему професійної підготовки майбутніх фахівців з охорони праці. Цей досвід становить інтерес з виключно організаційно-педагогічного підходу. Досвід польської держави становить інтерес у питанні організації охорони праці через входження до Європейського союзу, організації, яка довела свою практичну ефективність та істотно вплинула на розвиток відповідної діяльності всіх країн Союзу.

Ключові слова: охорона праці, роботодавець, інспекція праці, польський університет, безпека життєдіяльності, Управління Держпраці України.

COMPARATIVE ANALYSIS OF POLISH AND UKRAINIAN SYSTEMS FOR TRAINING EMPLOYEES IN OCCUPATIONAL SAFETY AND HEALTH

ABSTRACT

The article offers a comprehensive comparative analysis of occupational safety and health systems in Ukraine and Poland, focusing on their differences. It examines training programmes for specialists and production staff that are designed to reduce injuries and occupational illnesses. Besides, the article explores the potential for incorporating certain features of the Polish occupational safety and health system into Ukrainian frameworks. The relevance of this article stems from Ukraine's relatively high rate of workplace accidents compared to European countries. This particular problem underscores the need for focused attention of professionals as Ukraine prepares for possible integration with European Union standards.

This article aims to analyze the key aspects of general training provided to employees and management in enterprises of Ukraine and Poland. It focuses on the readiness for daily work conditions and the ability to safeguard one's health and safety.

Importantly, the article examines the regulation of occupational safety and health across all stages of production activities. It proves that the existing system for managing occupational safety and health in Ukraine requires improvement and alignment with international standards. In this regard, it is recommended to consider the management of occupational safety and health through systemic and structural-functional approaches. The article also evaluates the effectiveness of the current system for managing occupational safety and health. It proves relevant suggestions for enhancing the legal framework, which should facilitate the enforcement of employees' rights to a safe working environment.

Finally, the article calls for adjustments to the national system of professional training for future specialists in occupational safety and health. This experience is particularly valuable from an organizational and pedagogical standpoint. Poland's experience in organizing occupational safety and health, particularly after its accession to the European Union, is highly noteworthy. The EU has proven its practical effectiveness and has had a substantial impact on the development of occupational safety and health practices across all member states.

Keywords: occupational safety and health, employer, workplace inspection, Polish universities, life safety, the State Labour Service of Ukraine.

ВСТУП

У сучасних умовах безпека працівників в польській та українській державах є актуальною проблемою через інтенсивність трудових технологій та операцій. Законодавчі норми в охороні праці обох країн встановлюють повноваження

керівників щодо контролю та регулювання прав людини, забезпечення безпеки під час роботи, відпочинку чи транспортуванню на робоче місце. Нестабільна соціально-економічна ситуація в Україні та військові дії сприяють збільшенню потреби у соціальному захисті працюючого населення. Система управління охорони праці в українській державі потребує удосконалення через перспективний вступ України до Європейського Союзу. Відтак, дослідження проблематики управління в польській державі у сфері охорони праці потребує, щонайменше, вивчення цього досвіду та можливого впровадження окремих нормативних правил для збереження здоров'я працівників в сучасних непростих умовах провадження виробничої діяльності.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті полягає в аналізі основних документів і практики польської та української держав щодо забезпечення ефективності діяльності у сфері охорони праці.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз останніх публікацій показує, що багато вітчизняних і зарубіжних авторів працюють над проблемами охорони праці. Особливо можна відмітити праці таких вітчизняних авторів, як Батлук В. А., Березуцький В. В., Гогіташвілі Г. Г., Калда Г. С., Ткачук К. Н., Третьяков О. В., Яремко З. М. та ін. На особливу увагу заслуговують такі наукові праці: авторського колективу Іванова В. М., Березуцького В. В., Латишевої М. М., Іванова А. В. «Настільна книга роботодавця. Посібник з охорони праці. Видання 4-те доповнене», Атаманчука П. С. «Основи охорони праці. Навчальний посібник» (2011), Ізгородіна В. А. «Охорона праці на підприємстві. Практичний посібник з розробки та ведення документації» (2017). Серед польських дослідників охорони праці варто відзначити таких: Карчевський Й. Е. (Karczewski J. T.), Левандовський З. (Lewandowski Z.), Пелц В. (Pelc W.), Рончковський Б. (Rączkowski B.), Скуза Л. (Skuz L.) та ін.

Дослідження здійснювалося із застосуванням загальнонаукових методів (вивчення, аналіз і узагальнення довідкової інформації, огляд науково-освітніх друкованих та онлайн-джерел), а також систематизації та узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Незважаючи на численну кількість праць, питання потребує систематизації та розроблення підходів щодо вирішення проблем регулювання охорони праці на сучасних підприємствах.

Як відомо, світове співтовариство в цілому несе важкий тягар витрат, породжуваних нещасними випадками на виробництві, результатом яких стають людські страждання і матеріальні втрати. Про масштаб проблеми свідчить той факт, що травми на виробництві одержало значно більше людей в усьому світі, ніж за шість років другої світової війни (Ізуїта, 2014).

Проблема дослідження у сфері охорони праці в Україні та Польщі є предметом нашої наукової розвідки. Так, було з'ясовано, що державний нагляд в Польщі за умовами праці найманих працівників здійснюють Національна інспекція праці, Держсанепіднагляд, Управління технічної інспекції, інші органи державного нагляду, такі як: морські відомства, гірничі відомства, прокуратури, а також органи архітектурно-будівельного управління та нагляду будівництва (староста, воєвода, головний інспектор будівельного нагляду). Соціальний нагляд за умовами праці здійснюють профспілки та Соціальна інспекція праці.

У перші дні навчання студенти польських університетів проходять початковий інструктаж з охорони праці, який охоплює загальні принципи охорони

праці та безпеки, а також процедури та інструкції, які застосовуються на підприємствах, де проходять навчання чи екскурсії майбутні фахівці. Крім того, технічні галузі освіти пропонують окремі предмети, пов'язані з безпекою в галузі навчання. Спеціальних кафедр для вивчення питань з охорони праці в польських навчальних закладах не існує.

В українських університетах практично тільки перед розпадом Радянського Союзу були створені кафедри безпеки життєдіяльності чи охорони праці (Желібо та ін., 2008). Предмети, пов'язані з охороною праці, в українських ЗВО не вивчалися. При вивченні окремих технічних предметів викладачі доводили елементи безпеки життєдіяльності та охорони праці. В українських університетах в наш час є кафедри цивільної безпеки, де викладацький склад викладає студентам предмети, пов'язані з безпекою життєдіяльності та охороною праці (Жидецький, 2006).

Підготовка випускників польських навчальних закладів та їх навчання при вступі на підприємство здійснюється за стандартною схемою, яку можна відобразити наступними кроками: первинний інструктаж проводиться в перший робочий день, тривалістю не менше 3 годин з наступним безпосередньо стандартним інструктажем, який складає не менше 8 годин (Rączkowski, 2009). Первинний інструктаж проводить інспектор з охорони праці, а інструктаж – особа, яка керує роботою приймаючого на роботу (це може бути майстер, керівник підрозділу тощо) (Skuza, 2003).

Протягом одного року з дня прийняття на роботу працівник повинен проходити періодичне навчання на відповідних посадах: робітничих або адміністративно-службових, інженерно-технічних, роботодавця та інших осіб, які керують найманими працівниками.

Частотність проведення періодичного навчання та форма навчання визначаються положеннями постанови міністра економіки та праці Польщі від 27 липня 2004 року про навчання в галузі охорони праці (Rączkowski, 2009).

Регламент цього навчання визначає детальні правила навчання з питань охорони праці, обсяг навчання, вимоги щодо змісту та виконання навчальних програм, методику документування навчання, випадки, коли роботодавці або працівники можуть бути звільнені від певних видів навчання.

Інструктаж з охорони праці працівника проводиться в робочий час за рахунок роботодавця.

Первинний інструктаж та інструктаж на робочому місці оформляються в картці інструктажу з охорони праці, а періодичний інструктаж – у формі свідоцтва про проходження інструктажу з охорони праці. При цьому для працівника та роботодавця може проводитись зовнішня навчальна кампанія сторонньою організацією.

Важливе місце в питаннях охорони праці займає підготовка спеціаліста/інспектора з охорони праці (тут необхідно відмітити, що в Польщі навчальні заклади не готують інженерів з охорони праці). Це навчальні курси для людей, які надають послуги з охорони праці. Проводяться вони один раз на 5 років. Реалізується таке навчання (підготовка фахівця) згідно з програмою з вищезгаданого положення спеціалізованою навчальною компанією.

Працівник, який перебуває у відрядженні для роботи на території іншого підприємства, має виконувати вимоги, які ставляться до працівників цього підприємства та, відповідно, до питань охорони праці. Такого працівника, звичайно, можуть попросити представити документ на поточний періодичний інструктаж з охорони праці або первинний інструктаж, але навчання на місці проводиться

службами компанії, де він буде працювати, під час якого він знайомиться з правилами, інструкціями та процедурами з охорони праці, які застосовуються на підприємстві.

Керівний персонал польського підприємства також проходить періодичне навчання з охорони праці згідно з положенням про інструктаж з охорони праці, тобто відповідно до постанови міністра економіки та праці Польщі від 27 липня 2004 року про навчання в галузі охорони праці (Rączkowski, 2009).

Роботодавець забезпечує проходження працівником навчання, відповідно до виду виконуваної роботи, включаючи надання йому інформації та інструкцій щодо його посади або виконуваної роботи (Karczewski, 2000). Якщо роботи виконуються на території заводу роботодавця працівником іншого роботодавця, роботодавець забезпечує інформування працівника про ризики для здоров'я та безпеку під час роботи в цьому районі. Отримання цієї інформації працівник підтверджує своїм підписом.

Тренінг надає учасникам можливість ознайомлення з факторами робочого середовища, які можуть становити загрозу безпеці та здоров'ю працівників на роботі, а також відповідними профілактичними заходами та діями. Працівники вивчають розпорядок та правила техніки безпеки, гігієни праці в обсязі, необхідному для виконання роботи на робочому місці та в певному місці, а також пов'язані з роботою обов'язки та відповідальність у сфері охорони праці. Вони набувають вміння безпечно для себе та інших людей виконувати роботу, діяти в надзвичайних ситуаціях і забезпечувати допомогу людині, яка потрапила в аварію (Lewandowski & Pelc, 1990).

Навчання можуть організовувати та проводити роботодавці або, на їхнє прохання, організаційні підрозділи, уповноважені вести навчальну діяльність у сфері безпеки та гігієни праці на основі положень про систему освіти.

Навчання осіб, які є роботодавцями, працівниками служби охорони праці, а також інструкторів і викладачів з охорони праці проводять організаційні підрозділи. Роботодавець, який організовує та проводить навчання, та організаційний підрозділ-організатор навчання забезпечують програми окремих видів навчання, розроблені для конкретних робочих груп, програми підготовки інструкторів у галузі методики навчання, лекторів та інструкторів, які мають знання, професійний досвід і педагогічну підготовку, що забезпечують належне виконання навчальних програм, та відповідні приміщення для навчальної діяльності.

Організатори навчання мають навчальне обладнання, необхідне для правильного виконання навчальних програм та мають забезпечити належний хід навчання та ведення документації у вигляді навчальних програм, журналів курсів, екзаменаційних протоколів та реєстру виданих сертифікатів. Після кожного виду періодичного навчання має бути проведена перевірка набутих знань у письмовій або усній формі. Для цього складається екзаменаційний звіт, який, як правило, є невід'ємною частиною класного журналу. Нагляд за виконанням правил охорони праці проводить Національна інспекція праці (в польській транскрипції – PIP).

Моніторинг стану гігієни та безпеки праці здійснює Національна інспекція праці, але якщо, наприклад, на підприємстві запроваджено інтегровані системи управління, відповідальність несе внутрішній аудитор, який щоденно контролює функціонування системи, а також зовнішній аудитор, який періодично перевіряє стан системи в компанії (особа/установа за межами компанії, що спеціалізується на проведенні аудитів).

Що стосується навчання з питань охорони праці в Україні, то наша держава регулює питання охорони праці та розробляє стандарти щодо організації охорони праці на підприємстві. Проте, охорона праці на будь-якому підприємстві різноманітних галузей економічного виробництва здійснюється з ініціативи роботодавця, який, як правило, є власником та директором підприємства. Відповідно до Закону України «Про працю», роботодавець, в будь-якому випадку, може використовувати найману працю та є відповідальною особою за організацію охорони праці. Створення комфортних та безпечних умов праці лежить на роботодавці або особі, яка виконує обов'язки відповідно до підписаного трудового договору або контракту. Загалом державна політика польської та української держави у сфері охорони праці визначається низкою принципів, головним серед яких є пріоритет здоров'я та життя працівника (Кодекс законів про працю України, 2021).

Вивчення основ охорони праці в навчальних закладах проводиться за типовими навчальними планами і програмами з цього предмета, а також навчальних дисциплін, які затверджуються головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки за погодженням із Управлінням Держпраці. Окремі питання (розділи) з охорони праці повинні передбачатися у навчальних програмах загальнотехнічних і спеціальних дисциплін (Липовська & Завада, 2007).

При цьому теоретична частина предмету «Охорона праці» вивчається обсягом не менше 30 годин, а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації – не менше 15 годин. Специфічні питання охорони праці для конкретних професій вивчаються в курсах спеціальних загальнотехнічних дисциплін та включають відповідні питання безпеки праці.

Теоретична частина предмету «Охорона праці» під час професійної підготовки працівників до виконання робіт, які не належать до переліку робіт з підвищеною небезпекою, вивчається в обсязі не менше 10 годин, а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації – не менше 8 годин.

При підготовці в професійно-технічних навчальних закладах працівників за професіями, пов'язаними з роботами підвищеної небезпеки, навчання проводиться з урахуванням вимог «Положення про порядок трудового і професійного навчання неповнолітніх професіям, пов'язаним з роботами з шкідливими та важкими умовами праці, а також з роботами підвищеної небезпеки».

Працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи, а також учні, курсанти, слухачі та студенти під час трудового і професійного навчання проходять на підприємстві за рахунок роботодавця інструктажі, навчання та перевірку знань з питань охорони праці, надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки у разі виникнення аварії.

Перед перевіркою знань з питань охорони праці на підприємстві для працівників організується навчання: лекції, семінари та консультації.

Перевірка знань працівників з питань охорони праці на підприємстві здійснюється комісією з перевірки знань з питань охорони праці на підприємстві, склад якої затверджується наказом (розпорядженням) роботодавця. Головою комісії призначається керівник підприємства або його заступник, до службових обов'язків яких входить організація роботи з охорони праці, а в разі потреби – створення комісій в окремих структурних підрозділах, які очолюють керівник відповідного підрозділу чи його заступник (Гогіташвілі та ін., 2007).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

На підставі аналізу праць польських та українських авторів та діяльності підприємств, які мають справу з проблемами охорони праці, можемо стверджувати, що сьогодні існують спільні напрями у підготовці працівників до безпечної праці та збереження здоров'я в обох країнах. При цьому, в Україні та Польщі є певні проблеми при навчанні безпечним методам праці через різноманітне обладнання та різний ступінь підготовки персоналу до виконання робочих обов'язків. Навчання безпечним прийомам праці, тобто забезпечення охорони праці, потребує цілодобової професійної допомоги фахівців цієї сфери. Їх підготовка здійснюється у відповідних навчальних закладах України і Польщі і потребує постійної уваги в педагогічному, соціальному та матеріальному плані.

Перспективами подальших наукових розвідок в системах охорони праці можуть стати дослідження проблемних організаційних елементів навчання персоналу та керівного складу в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Karczewski, J. T., (2000). *System zarządzania bezpieczeństwem pracy*. ODDK, Gdańsk.
2. Lewandowski, Z., Pelc, W., (1990). *Aspekty higieniczne środowiska fizycznego człowieka*. Wrocław.
3. Rączkowski, B. (2009). *BHP w praktyce*. ODDK, Gdańsk.
4. Skuza L., (2003). *Co warto wiedzieć o ryzyku zawodowym*. ODDK, Gdańsk.
5. Гогіташвілі, Г. Г., Карчевські, Є.Т., & Лапін, В. М. (2007). *Управління охороною праці та ризиком за міжнародними стандартами: Навчальний посібник*. Київ «Знання».
6. Желібо, Є. П., Заверуха, Н. М., & Зацарний, В. В. (2008). *Безпека життєдіяльності. Навч. посіб. 6-е вид.* Київ «Каравела».
7. Жидецький, В. Ц. (2006). *Основи охорони праці: підруч. 3-тє вид., перероб. і доповнене*. Львів: Українська академія друкарства.
8. Ізуїта, П.О. (2014). Досвід європейських країн у сфері охорони праці. *«Інформація і право»*, 2(11), 38–43.
9. Кодекс законів про працю України (2021). *Офіційний текст зі змінами та доп. станом на 01 лип. 2021 р.* Київ: «Правова єдність» редакція юридичних видань : Алерта.
10. Липовська, О. Г., & Завада, О. Г. (2021). Державне управління у сфері охорони праці в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 9. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2208> (дата звернення: 02.11.2024).